

Wiesław Choruży
(Białystok)

Dr Mikołaj Czarniecki (1899-1944)

Doktor filozofii Mikołaj Czarniecki — działacz polityczny, teoretyk białoruskiej myśli socjalistycznej, nauczyciel jest postacią niemal nie znaną, również wśród historyków¹. Urodził się 22 maja 1899 r. w prawosławnej rodzinie chłopskiej we wsi Ozierany Małe, powiatu i gu-

¹ Dotychczas żaden z historyków nie zajmował się biografią Mikołaja Czarnieckiego. Pierwszym, który wspominał o nim w swoich pracach był Uładzimir Kałeśnik, badacz białoruskiego emigracyjnego środowiska studenckiego lat dwudziestych i trzydziestych w Pradze: У. Калеснік, *Ветразі Адыся: Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя ў беларускай назіі*, Мінск 1977; У. Калеснік, *Пражскі эпісталярый*, „Польмя”, № 10, 1990. Ponadto ukazały się niewielkie objętościowo artykuły zamieszczone w prasie

berni grodzieńskiej². Jego ojciec Anton wraz z bratem Andrzejem odziedziczyli ok. 17-18 hektarów ziemi, w większości bardzo nieurodzajnej oraz niewielką chatkę³. Bracia wyróżniali się inicjatywą i przedsiębiorczością. Andrzej był sędzią ludowym (narodnym sudździom), natomiast ojciec Mikołaja, Anton po odbyciu służby wojskowej otrzymał posadę sprzedawcy alkoholu w pobliskiej Hołynce⁴. Rodzice również prowadzili gospodarstwo. Dwuklasową szkołę powszechną Mikołaj skończył w Hołynce. W 1914 roku rozpoczął naukę w seminarium nauczycielskim w Świsłocz⁵. Musiał być zdolnym uczniem, jeśli niezamożni rodzice zdecydowali się na dalsze kształcenie syna. Początek nauki w seminarium, opuszczenie domu rodzinnego było zarazem początkiem jego samodzielnego, dorosłego życia. Dalszy rozwój wydarzeń, wybuch tragicznej w skutkach wojny, spowodował rozstanie z rodzicami, z którymi przez wszystkie kolejne lata utrzymywał co najwyżej kontakt listowny. Jednak nie rozstał się na zawsze ze swoją rodzinną wsią, do

białoruskiej: С. Ёрш, *Мучанік за беларускую ідэю*, „Ніва”, № 10 (2078), 1996; В. Харужы, *Малавядомы герой*, „Часопіс”, № 5 (76), 1997. Natomiast charakter źródłowy posiadają wspomnienia o Mikołaju Czarnieckim opublikowane w emigracyjnej prasie białoruskiej: Прыяцель, *Др. Мікола Чарнецкі*, „Беларусь”, № 3 (5), 20.09.1951. Autorem tych wspomnień był prawdopodobnie Włodzimierz Tamaszczyk, ówczesny biskup Wasil, duchowny Białoruskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej, urodzony w 1900 roku we wsi Ozieranany Wielkie, student Politechniki Praskiej, aktywista Komitetu Białoruskiego w Białymstoku podczas okupacji niemieckiej. Ich biografia w znacznej mierze jest podobna, byli niemal rówieśnikami, pochodzili z sąsiednich wsi, znali się prawdopodobnie od dzieciństwa. W opublikowanych wspomnieniach inny ch działaczy białoruskich również wspomina się o Mikołaju Czarnieckim, np.: Раіца Жук-Грышкевіч, *Жыцццё Віццэнта Жук-Грышкевіча*, Торонто 1993. Często zapis nazwiska M. Czarnieckiego był zmieniany i przeinaczany, wymienia się: Czarniecki, Czarnocki. Prawdopodobnie w polskich dokumentach tożsamości zapis imienia i nazwiska brzmiał Mikołaj Czarniecki.

² Księgi metrykalne parafii prawosławnej w Krynkach, przechowywane w Urzędzie Stanu Cywilnego w Krynkach. Rodzicami byli Anton, syn Jakuba i Anastazja, córka Szymona, Czarnieccy zamieszkali w Ozieranach Małych. Rodzicami chrzestnymi byli Wasil Mandrosz i Anastazja Krejza z tej samej wsi. Miał 3-4 rodzeństwa. We własnoręcznym życiorysie (dalej: Życiorys Mikołaja Czarnieckiego) sporządzonym 29.X.1931 r. w Wilnie M. Czarniecki wymienia datę urodzin 19 maja 1899 r. (życiorys ten znajduje się w prywatnych zbiorach Jerzego Turonka).

³ Relacja Anatola Czarnieckiego syna Wincentego, wnuka Andrzeja Czarnieckiego (brata ojca Mikołaja), urodzonego w 1923 r. w Ozieranach Małych, zapisana w marcu 1997 roku. Wielkość ziemi, jej powierzchnia, przez ludność białoruską nie była określana w hektarach, lecz miarach wywodzących się z włóki. Ojciec Mikołaja Czarnieckiego wraz z bratem odziedziczyli używając terminologii białoruskiej jeden uczastak (ok. 14,4 ha) i czaćwiartuszku (ok. 3,2 ha).

⁴ Relacja Anatola Czarnieckiego; Прыяцель, *Др. Мікола...*, „Беларусь” № 3 (5), 1951, c. 1.

⁵ Życiorys Mikołaja Czarnieckiego; Прыяцель, *Др. Мікола...*, „Беларусь” № 3 (5), 1951, c. 1.

której wielokrotnie wracał w ciężkich życiowych momentach. Trudno jest ustalić, gdzie cała rodzina Czarnieckich wraz z dziećmi (również z Mikołajem) udała się w sierpniu 1915 r. uciekając przed zbliżającymi się wojskami niemieckimi. Wiadomym jest, że wszyscy prawosławni mieszkańcy Ozieran Małych opuścili rodzinną wieś, jednak część z nich szybko powróciła do swoich domów, kiedy zostali dopędzeni przez wojska niemieckie w rejonie Nowogródka. Rodzina Antona i Anastazji Czarnieckich już nigdy nie wróciła. Mikołaj kontynuował naukę w seminarium w mieście Miedyń, guberni kałuskiej⁶. W mieście tym znalazła się większość ewakuowanych uczniów i nauczycieli seminarium nauczycielskiego ze Świsłoczy. Jego rodzice prawdopodobnie znajdowali się wówczas w innym miejscu Rosji. Ucząc się musiał również zapewnić sobie byt, cały swój wolny od nauki czas, w szczególności wakacje, poświęcał na pracę. Pracował na kolei przy rozładunku wagonów⁷. 14 marca 1918 r. zakończył naukę w seminarium⁸. Jesienią 1919 r. powrócił sam do rodzinnych Ozieran Małych⁹. Okres jego życia od zakończenia seminarium do 1921 r. jest mało poznany. W krótkim życiorysie piśnianym w 1931 roku, prawdopodobnie na żądanie władz, nic nie wspomina o tym okresie swego życia. Późniejsze wydarzenia w jego życiu mogą w znacznym stopniu pomóc w ustaleniu niektórych faktów. W tym okresie musiał zetknąć się z białoruskim ruchem narodowym — podczas pobytu w Rosji lub po powrocie w rodzinne strony. Grodzieńszczyzna była w tym okresie jednym z terenów o najaktywniejszym rozwoju białoruskiego ruchu narodowego. Również najbliższe od Ozieran Małych (ok. 6 km) miasteczko Krynki — siedziba parafii prawosławnej i katolickiej — stało się znaczącym w tym okresie ośrodkiem białoruskiego życia kulturalnego. Do 1921 r. istniała tam szkoła białoruska¹⁰, odbywały się koncerty, przedstawienia. Ówczesna prasa białoruska wydawana w Wilnie i Grodnie posiadała kilku stałych korespondentów i współpracowników zamieszkałych w Krynkach i okolicach. Jednym z nich był Mikołaj Czarniecki¹¹. Uładzimir Kaleśnik pisze, że w tym czasie zbierał on folklor białoruski, który następnie publikowany był w pra-

⁶ Życiorys Mikołaja Czarnieckiego.

⁷ Relacja Anatola Czarnieckiego.

⁸ Życiorys Mikołaja Czarnieckiego. Okres I wojny oraz tuż powojenny jest mało poznany, nie zachowały się żadne dokumenty mogące wyjaśnić wiele faktów. W artykule *Др. Микола... „Беларусь” № 3 (5), 1951, c. 1*, anonimowy autor pisze, że rodzice Mikołaja zmarli podczas bieżęństwa. Jednak wspomnienia ludzi, którzy znali jego oraz zachowana na Uniwersytecie Karola w Pradze karta personalna M. Czarnieckiego świadczą, iż rodzice przeżyli, jednak pozostali w Związku Radzieckim. Mieszkali w Mińsku na Białorusi.

⁹ Życiorys Mikołaja Czarnieckiego.

¹⁰ W. Kuryłowicz, *Wyszperane w Archiwum. Białoruska szkoła w Krynkach*, „Czasopis”, nr 6 (30), 1993, s. 8.

¹¹ Korespondenci prasy białoruskiej w publikowanych tekstach nie podawali najczęściej swego imienia i nazwiska. Autorami tekstów z Krynki i okolic, np. zamieszcza-

sie. Zamieszczę tam również swoje artykuły¹². Prawdopodobnie zetknął się wówczas z ruchem socjalistycznym (eserowskim), który był najsilniejszym w tym czasie białoruskim nurtem politycznym. Wybór narodowy i polityczny dokonany w młodości stał się wyznacznikiem jego całego życia. Należał on do grona tych ludzi, którzy gotowi byli poświęcić nawet życie dla idei, w służbie swojemu wybierającemu się na niepodległość narodowi. Obca była jemu postawa konformistyczna, uleganie jakiegokolwiek bieżącej koniunkturze. Brak pewnej elastyczności w swojej postawie wywoływał czasami zadrażnienia z otoczeniem. Jego późniejsze losy z całą mocą potwierdziły wówczas dokonany wybór.

Musiał być w tym czasie osobą już znaną w białoruskim ruchu narodowym. Z rekomendacji władz białoruskich otrzymał stypendium od rządu czechosłowackiego na naukę w Uniwersytecie Karola w Pradze. W Polsce, w tym okresie, niewielkie miał szanse na podjęcie studiów wyższych, nie pozwalały na to warunki materialne oraz uczestnictwo w białoruskiej działalności narodowej. Natomiast potrzebni byli rozwijającemu się ruchowi białoruskiemu ludzie wykształceni, w szczególności w kierunkach pedagogicznych, mogący po powrocie w strony rodzinne prowadzić działalność oświatową. W 1921 r. wyjechał do Czechosłowacji¹³. Nie znamy w jaki sposób udał się za granicę. Na pewno nie uczynił tego w sposób legalny, bowiem nielegalnie powrócił do Polski po zakończeniu studiów. Władze polskie stwarzały różnorodne przeszkody. Znaczna część młodzieży białoruskiej, która otrzymała możliwość nauki w Czechosłowacji — a było to ponad sto osób — udała się do tego kraju z paszportami wydanymi przez władze Białoruskiej Republiki Ludowej przez terytorium państwa litewskiego¹⁴. Czarniecki nie mógł jednak od razu przystąpić do studiowania na Uniwersytecie, ponieważ nie posiadał odpowiedniego przygotowania wymaganego na uczelniach Czechosłowacji. Uczestniczył w kursach maturalnych w Josefowie. W tym czasie nie przestawał pisać do prasy białoruskiej w Polsce¹⁵. Po przybyciu do Czechosłowacji Uładzimira Żyłki w 1923 r. nawiązała się między nimi bliższa współpraca. Prawdopodobnie znali się już wcześniej. Żyłka w pierwszej połowie 1923 r. również przebywał w Josefowie. Badacz białoruskiego środowiska studenckiego w Czechosłowacji Uładzimir Kaleśnik nazywa Mikołaja Czarnieckiego go przyjacielem i opiekunem młodszego o rok U. Żyłki¹⁶. W zachowanej korespondencji Tomasza Hryba do U. Żyłki widoczne są przyja-

nych w znaczącym wówczas piśmie „Беларускія ведамасыці” byli autorzy posługujący się pseudonimami: Падарожны, Янка Вехаць, Супрон Дзяга.

¹² У. Калеснік, *Пражскі...*, „Польмя”, № 10, 1990, с. 203, 229.

¹³ Жыцігус Микоłaja Czarnieckiego.

¹⁴ Раіса Жук-Гршкewіч, *Жыцьцё...*, с. 42-51.

¹⁵ У. Калеснік, *Пражскі...*, „Польмя”, № 10, 1990, с. 203.

¹⁶ Тамże, с. 229.

cielskie stosunki między nimi i M. Czarnieckim. 16 sierpnia 1923 r. Czarniecki ukończył maturalne kursy, a 5 lutego 1924 r. po złożeniu egzaminu z języka łacińskiego został studentem na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze¹⁷. Po przybyciu z Josefowa do Pragi czynnie włączył się do białoruskiego życia studenckiego. Został członkiem Abjadnańnia Biełaruskaha Pastupowaha Studenctwa (Zjednoczenia Białoruskich Studentów Postępowych) organizacji skupiającej w sierpniu 1924 r. 51 członków. Była to wówczas najliczniejsza organizacja studentów białoruskich w Czechosłowacji¹⁸. Na czele organizacji stali studenci wydziału filozoficznego: Tomasz Hryb, Ihnat Dwarczanin, Wincuk Hryszkiewicz, do aktywu należeli Władimir Żyłka oraz Mikołaj Czarniecki¹⁹. Większość członków tej organizacji miała przekonania socjalistyczne (eserowskie), szczególnie atrakcyjnym było dla nich łączenie w tej doktrynie politycznej idei socjalistycznej i narodowej, podkreślanie dużego znaczenia wsi i chłopów. Sama zresztą geneza ABPS posiada ważny aspekt polityczny. Tomasz Hryb, będący w końcu 1922 r. przewodniczącym studenckiej sekcji przy Białoruskiej Hromadzie (Biełaruskaja Hramada) w Pradze, został — wraz z innymi studentami — za swoją aktywną eserowską działalność wykluczony z tej organizacji, co stało się ważnym impulsem do założenia ABPS²⁰. Mikołaj Czarniecki stał się jednym z bliższych współpracowników politycznych Tomasza Hryba. W wydanej 16.VII.1927 r. odezwie tzw. Socjalistycznej Ligi Nowego Wschodu w imieniu Białoruskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów podpisali się T. Hryb i M. Czarniecki²¹.

W niewielkim, ale bardzo podzielonym światopoglądowo środowisku studentów białoruskich w Czechosłowacji, następowały ostre tarcia polityczne, szczególnie pomiędzy tymi, którzy stali na gruncie idei Białoruskiej Republiki Ludowej, i tymi, którzy przychylni byli hasłom bolszewickim i internacjonalistycznym. Szczególnie korzystny grunt dla działalności antybiałoruskiej istniał w latach dwudziestych. Mikołaj Czarniecki zawsze stał na gruncie niezależności państwowej Białorusi i był przeciwnikiem włączania do działalności studenckiej haseł wrogich tej idei²². Między innymi podczas kon-

¹⁷ Życiorys Mikołaja Czarnieckiego.

¹⁸ У. Калеснік, *Пражскі...*, „Польмя”, № 10, 1990, с. 190.

¹⁹ Тамże, s. 191.

²⁰ „Беларускі студэнт”, № 4-5, красавік-май 1923, Прага.

²¹ „Покліч”, 24 лістапада 1927, с. 2-4. Вільня. W tym okresie była to już próba reanimowania BPSR, rozwiązanej pod naciskiem Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Bolszewików Białorusi przez jej członków w czerwcu 1924 r. w Mińsku. Drugim sygnatariuszem tej odezwy od Białorusinów byli Wasil Zacharka i Piatro Kreczeuski, występujący z ramienia Białoruskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów Federalistów.

²² Szczególnie dobitnie pisze o tym autor tego artykułu, znający to środowisko, zob. Прыяцель, *Др. Микола...*, „Беларус”, № 3 (5), 1951, с. 2.

ferencji studentów Zachodniej Białorusi i migracji występował przeciwko takim działaniom²³. 29 czerwca 1926 r. wraz z Sergiuszem Busłem (z którym miał bliski kontakt w ciągu następnych lat) uczestniczył jako delegat z ramienia Wolnej Hromady (Wolnaja Hramada; kierował nią T. Hryb) w założycielskim zjeździe Abjaddannia Biełaruskich Studenckich Arhanizacyj (Zjednoczenia Białoruskich Organizacji Studenckich)²⁴. Podczas tego zjazdu został wybrany sekretarzem prezydium ABSA. Z niewyjaśnionych przyczyn, 12 lutego 1927 r. (w tym okresie spadła aktywność białoruskiego środowiska studenckiego w Pradze) zgłosił rezygnację z funkcji sekretarza prezydium i członka organizacji. Jednak prezydium uznało tę prośbę za nieuzasadnioną i zażądało jej umotywowania²⁵. Żadne decyzje wówczas w tej kwestii nie zostały podjęte. Wiadomo, że podczas III zjazdu ABSA, który odbył się jesienią 1927 r. M. Czarniecki został wybrany w skład Sądu Honorowego tej organizacji²⁶.

Mimo aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym studentów i emigrantów białoruskich w Czechosłowacji, bez problemów kontynuował studia i zakończył je w terminie. 6 marca 1928 r. otrzymał absolutorium. Pracę dyplomową pisał w języku czeskim pod kierunkiem prof. dr. J. Bidlo. Dotyczyła ona zagadnień historycznych, blisko związanych z przeszłością ziem białoruskich nosiła tytuł „Wojna polsko-moskiewska w latach 1632-1634”²⁷. 7 czerwca 1929 r. ukończył studia na Uniwersytecie Karola w Pradze z tytułem doktora filozofii²⁸. Mając trzydzieści lat i duży багаж życiowych doświadczeń oraz określone przekonania polityczne nie wybrał życia emigranckiego w stolicy bogatej Czechosłowacji. Zdecydował się na nielegalny powrót w rodzinne strony, aby podjąć trud szerzenia oświaty i wiedzy wśród swojego ludu. Takie cele były niegdyś stawiane wszystkim młodym Białorusinom, którzy wówczas otrzymali stypendia i możliwość studiowania na zagranicznych uczelniach wyższych.

Jesienią 1929 r. powrócił do swojej rodzinnej wsi Ozierany Małe²⁹. Nielegalnie przekroczył granicę polsko-czechosłowacką przebrany za chłopca, niosąc kosę na ramieniu³⁰. Na wsi mieszkał niecały rok³¹. W Ozieranach Małych organizował działalność kulturalno-oświatową. Jego inscenizację „Pau-

²³ У. Калеснік, *Пражскі...*, „Полымя”, № 10, 1990, с. 191.

²⁴ Tamże, s. 192.

²⁵ Tamże.

²⁶ „Biełaruskaja Krynica”, nr 48, 25.XI.1927.

²⁷ Życiorys Mikołaja Czarnieckiego.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

³⁰ Relacja Jana Radziukiewicza, urodzonego w 1919 r. w Ozieranach Małych, zapisana w czerwcu 1996 roku. Taki nietypowy sposób przekroczenia granicy został jemu opowiedziany przez M. Czarnieckiego.

³¹ Relacja Jana Radziukiewicza.

linki” Janki Kupały, wystawianą w jednej ze stodół dobrze pamiętają ówczesne dzieci³². Działalność ta i prawdopodobnie sam jego pobyt we wsi, spotkały się z reakcją władz. Początkowo został poinformowany o niestosowności takiej działalności i konieczności jej zaniechania wraz z propozycją otrzymania posady administracyjnej. Nie zgodził się na to. Konsekwencją tego była konieczność systematycznego stawiania się w gminnym posterunku policji w Hołynce³³. Potraktowany został jak przestępca, który otrzymał wyrok w zawieszeniu. W tym okresie jego ojciec, zamieszkały w Mińsku, poprzez polski konsulat w stolicy Białorusi dokonał prawnego przekazania Mikołajowi własności swojej ziemi (ok. 8 ha), znajdującej się w Ozieranach Małych³⁴. Grunta te Mikołaj sprzedał swojemu stryjecznemu bratu Wincentemu Czarnieckiemu. Zapłatę za sprzedaną ziemię otrzymywał w ratach przez kilka lat. Wskutek nacisków władz zdecydował się na wyjazd z Ozieran. Jednak zawsze, mając wolny czas, przyjeżdżał do rodzinnej wsi, tam przecież mieszkała jego najbliższa rodzina — wujek, brat stryjeczny i jego dzieci³⁵. Tam był jego mała ojczyzna. Utrzymywał kontakt listowny z rodziną, listy pisał w języku białoruskim³⁶.

Wiele ciekawych informacji zawierają relacje mieszkańców Ozieran Małych, krewnych i innych osób pamiętających Czarnieckiego. W większości ludzie ci mieli wówczas po kilkanaście lat. Mikołaj Czarniecki pamiętany jest jako propagator białoruskiej idei narodowej („działacz Bielarusi”)³⁷. Mimo, że był zdeklarowanym Białorusinem, ludzie nie przypominają sobie aby miał on przekonania komunistyczne (w relacjach ludzi pamiętających lata trzydzieste utożsamiano Białorusinów z komunizmem — genezy tych interpretacji należy szukać w powojennej propagandzie). Jak relacjonuje jego chrześniaczka, jego wiarą była Białoruś, mówił, że kiedyś będzie Białoruś, tylko on tego momentu nie doczeka, lecz ich pokolenie będzie świadkiem urzeczywistnienia jego wiary i przekonań³⁸. Odnośnie wyglądu i kultury osobistej, pamiętany jest jako wysoki i postawny mężczyzna, noszący okulary, dobrze ubrany i ładnie pachnący. Zawsze kiedy przyjeżdżał do wsi, przywoził dzieciom cukierki, czekolady, mydło.

³² Relacja Jana Radziukiewicza i jego ciotecznej siostry Raisy Świszcz (z domu Czarniecka).

³³ Relacja Jana Radziukiewicza.

³⁴ Relacja Anatola Czarnieckiego.

³⁵ W 1930 roku został ojciec chrzestnym córki stryjecznego brata, której wybrał na chrzcie bardzo nietypowe imię Agrypina. Imię to było jego ulubionym imieniem, mającym genezę starorzymską. Relacja Agrypiny Bójko, córki Wincentego Czarnieckiego, zapisana w kwietniu 1997 roku.

³⁶ Relacja Anatola Czarnieckiego, który na podstawie tych listów zapoznawał się z białoruskim słowem pisanym.

³⁷ Relacje Jana Radziukiewicza, Anatola Czarnieckiego, Agrypiny Bójko.

³⁸ Relacja Agrypiny Bójko. Przytoczyła słowa M. Czarnieckiego: „Kaliś budzie Bielarus, wy jaje daczakajecie, ja uże nie”.

Po wyjeździe z Ozieran Małych w 1930 roku, w roku szkolnym 1930/1931 został nauczycielem języka białoruskiego w gimnazjum białoruskim w Klecku, w powiecie nieświeskim³⁹. Z powodu jego likwidacji pracował tam tylko jeden rok szkolny. W 1931 r. przeniósł się do Wilna. Trudno jest ustalić jego miejsce pracy, a nawet to czy miał stałą pracę. Tak pisał o nim i tym okresie jego przyjaciel: „Zacząło się ciężkie życie i zmaganie. Nigdy nie padał na duchu, nie sprzeniewierzał się zasadom, zawsze mówił prawdę prosto w oczy, a jedyną jego prawdą była prawda białoruska. Z tej przyczyny doktor żył często gorzej od zwykłego robotnika, ale nie poddawał się, nie poszedł na służbę wrogów Białorusi. I nie mógł pójść, bo to był kamień, kryształ, twardy i niezachwiany idealista, gotowy na wszystko, tylko nie zdradę czy zaledwie pochlebstwa⁴⁰. W Wilnie włączył się do białoruskiego życia kulturalnego i politycznego. Był członkiem Białoruskiego Towarzystwa Naukowego (Biełaruskaje Nawukowaje Tawarystwa)⁴¹. Podtrzymywał kontakt ze środowiskiem studenckim, np. 2 lutego 1933 r. w siedzibie Białoruskiego Związku Studenckiego (Biełaruski Studencki Sajuz) przedstawił referat „Podstawy współczesnego ruchu białoruskiego”⁴². Wierny był białoruskiej idei socjalistycznej. W Wilnie w tym czasie zawiązała się grupa, która zamierzała wydawać pismo białoruskiej myśli socjalistycznej. Na początku 1933 r. pojawił się pierwszy numer pisma „Zołak” („Świt”) z podtytułem: Organ Młodej Białoruskiej Myśli Socjalistycznej⁴³. Redaktorem pierwszego numeru był Eugeniusz Aniśko. Natomiast redaktorem i wydawcą numeru 2. był Mikołaj Czarniecki⁴⁴. Najważniejszą rolę w tej grupie w połowie latach trzydziestych odgrywali: Eugeniusz Aniśko (Auhien Aniśka), Mikołaj Czarniecki, Mikołaj Szyło (od 1918 r. wchodził w skład kierownictwa Białoruskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów), Sergiusz Busieł (kolega M. Czarnieckiego z okresu studiów)⁴⁵. Ogółem w latach 1933-1936 ukazało się 7 numerów pisma, z których redaktorem sześciu był Eugeniusz Aniśko. Wydawanie pisma napotykało nie tylko na trudności finansowe, ale przede wszystkim administra-

³⁹ Życiorys Mikołaja Czarnieckiego.

⁴⁰ Прыяцель, *Др. Мікола...*, „Беларус”, № 3 (5), 1951, с. 2.

⁴¹ А. С. Ліс, *Беларускае Навуковае Таварыства* [у:] „Энцыклапедыя Гісторыі Беларусі”, Мінск 1993, т. 1, с. 355.

⁴² „Шлях Моладзі”, № 1 (48), 1933, с. 15; „Золак”, № 2, 1933, с. 19.

⁴³ „Золак”. Орган Маладой Беларускай Сацыялістычнай Думкі. Redaktorem i wydawcą pierwszego numeru pisma był student Uniwersytetu Stefana Batorego Eugeniusz Aniśko (zob.: „Шлях Моладзі”, № 1 (48), 1933, с. 15). Egzemplarz numeru 1. nie został zachowany w żadnej z bibliotek i nie jest znany.

⁴⁴ „Золак”, № 2, Вільня, люты-сакавік 1933, сс. 22. Autorem znacznej części tekstów tego numeru był M. Czarniecki. Eugeniusz Aniśko z przyczyny nieopłacania kosztów studiów musiał opuścić Wilno i wyjechać na wieś do rodziców.

⁴⁵ Sprawozdanie Naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Wileńskiego A. Birkenmayera z 10.03.1936. Archiwum Akt Nowych, Zespół MSZ, syg. 9381, k. 25-31.

Redaktorzy „Zołaka”: Jauhien Aniśka i dr Mikołaj Czarniecki. Wilno, 1937 (?)

Fot. ze zbiorów Jerzego Turonka

cyjne. Wydawcy w latach 1937-1938 chcieli wznowić ukazywanie się pisma, jednak nie uzyskali zezwolenia władz⁴⁶.

Trudno jest prześledzić dorobek publicystyczny Mikołaja Czarnieckiego, zamieszczany na stronach „Zołaku”. Wszystkie teksty w tym piśmie były podpisywane pseudonimami lub literami. Na przykład w numerze 2., którego był redaktorem, większość tekstów analitycznych była podpisana „М-Н”. Obecnie nie sposób jest jednoznacznie ustalić, czy był on autorem tych tekstów⁴⁷. Również w innych numerach pisma występuje teksty podpisane „М-Н”, „М.М.” lub „Міч”. Wiele tekstów dogłębnie analizuje ówczesną sytuację ruchu białoruskiego. Przykładowo „Міч” i inni autorzy bardzo krytycznie oceniali ówczesne trudne położenie ruchu białoruskiego i główne przyczyny tego stanu widzieli nie w totalitarnym systemie sowieckim i autorytarnym ustroju Polski, ale w pomyłkach dotychczasowych liderów ruchu białoru-

⁴⁶ „Беларускі Лераніс”, № 2, 1938, s. 41.

⁴⁷ W 1996 r., kiedy autor tego tekstu zaczął zbierać materiały archiwalnych do tej publikacji, istniała jeszcze duża szansa ustalenia autorów tekstów i samych okoliczności wydawania pisma „Zołak”, jednak 7 grudnia 1996 roku zmarł w Szczecinku w wieku 86 lat jego główny redaktor i wydawca Eugeniusz Aniśko. Najobszerniejszym omówieniem w literaturze historycznej tego pisma jest nota encyklopedyczna: Арсень Ліс, *Золак* [у:] *Энцыклапедыя Гісторыі Беларусі*, Мінск 1996, т. 3, с. 453.

skiego, którzy doprowadzili ruch do sytuacji sprzed 1905 roku. W innym artykule, ale w podobnym duchu „M-н” pisze, że w tej sytuacji czołową rolę powinna odegrać ideologia socjalistyczna z podkreśleniem istotnej roli chłopstwa i prywatnej chłopskiej własności ziemskiej⁴⁸. Ostro również występował przeciwko jakiegokolwiek formy dyktatury. Krytyczny stosunek do ówczesnego ruchu białoruskiego, szedł w parze z krytyką nowych tendencji i niektórych białoruskich tytułów prasowych. Bardzo surowo zostało ocenione pismo „Nowy Szlach”, które postrzegano jako propagatora na gruncie białoruskim obcej, niemieckiej idei narodowego socjalizmu, która daleko odeszła od programu socjalistycznego, ponieważ w praktyce broniła interesów niemieckiej burżuazji. Natomiast „Bielaruskaja Hazieta” postrzegana była jako propagator zgubnego dla chłopca i wszystkich białoruskich mas pracujących, systemu sowieckiego. „Rodny Kraj” krytykowano za polonofilizm, nawet „Bielaruskaja Krynica” naogół dobrze oceniana przez redaktorów „Zołaka” została skrytykowana za sprzyjanie państwu litewskiemu, które stoi na stanowisku litewskości Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny⁴⁹.

Mikołaj Czarniecki nigdy się nie ożenił. W Wilnie, w drugiej połowie lat trzydziestych mieszkał przy ul. Beliny 40 m. 6⁵⁰. Utrzymywał bliskie kontakty w tym okresie ze współpracownikami „Zołaka”, a przede wszystkim z Eugeniuszem Aniśko oraz z Antonem Szukielojciem, Anatolem Biarozką (Mitrafan Smarszczok), Aleksandrem Baranowiczem, Chwiedarem Iljaszewiczem.

W 1939 r. po wybuchu II wojny Mikołaj Czarniecki opuścił Wilno i kolejny raz w okresie przełomu politycznego powrócił w swoje strony rodzinne. W zmienionych okolicznościach politycznych powstała w Krynkach Niepełna Szkoła Średnia z nauczaniem w języku białoruskim (Bielaruskaja Niapounaja Siaredniaja Szkoła). Czarniecki został dyrektorem tej szkoły⁵¹. Nauczycielami w niej byli częściowo ci sami ludzie, którzy pracowali tam przed wojną oraz przybyłe ze Związku Radzieckiego rosyjskojęzyczne nauczycielki, w większości żony oficerów Armii Radzieckiej oraz służb bezpieczeństwa. Nie był on zadowolony

⁴⁸ М-н, *Ці працоўнае сялянства ёсць дробнай буржуазіяй?*, „Золак”, № 2, 1933, сс. 3-4.

⁴⁹ *Хроніка*, „Золак”, № 3, 1933, с. 16.

⁵⁰ Taki adres został podany na zdjęciu wykonanym w 1937 r. (?) w mieszkaniu M. Czarnieckiego (zdjęcie znajduje się w zbiorach prywatnych J. Turonka). Adres redakcji pisma „Zołak”, ul. Młynowa 2 m. 39, podany w redagowanym przez niego numerze 2. z 1933 roku, był prawdopodobnie jego ówczesnym adresem zamieszkania.

⁵¹ Relacja ucznia tej szkoły Anatola Czarnieckiego. Szkoła ta znajdowała się przy ul. Szkolnej i powstała na bazie zlikwidowanej szkoły polskiej. Do 1921 roku w tym miejscu (stary budynek) istniała szkoła białoruska, zlikwidowana przez ówczesne polskie władze. Szkoła białoruska w Krynkach powstała w czerwcu 1916 r., w budynku prawosławnej cerkiewno-parafialnej szkoły dla dziewcząt (zob.: „Беларускія ведамасьці”, № 5, 10.X.1921, с. 3; W. Kuryłowicz, *Wyszperane w Archiwum. Białoruska szkoła...*, „Czasopis”, nr 6 (30) 1993, s. 8.

z atmosfery panującej w środowisku nauczycielskim oraz ogólnej sytuacji politycznej. Wynikało to z wrogiego stosunku radzieckich przybyszów do języka i kultury białoruskiej. Zdarzały się złośliwe uwagi, przede wszystkim ze strony oficerów, na temat języka białoruskiego. M. Czarniecki zawsze ostro reagował na te złośliwości⁵². W 1940 r. został kuratorem oświaty rejonu kryńskiego. W tym okresie mieszkał w Krynkach w domu państwa Szamruchiewiczów przy ul. Plantańskiej. Tam przechowywał swoje rzeczy, różne dokumenty przywiezione z Wilna. Pozostały one w Krynkach po wyjeździe Czarnieckiego. W 1944 r. zostały one rozszabrowane⁵³. W czasie radzieckiego panowania udało się jemu odwiedzić (prawdopodobnie w sposób nielegalny) rodzinę mieszkającą w Mińsku. Ich warunki życia były ciężkie, matka już nie żyła⁵⁴.

W połowie 1941 r. po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej kilka tygodni mieszkał w Ozieranach Małych. Szybko pojawiły się donosy przeciwko niemu, kierowane do policji w Krynkach. Znajomi policjanci informowali Czarnieckiego, że mogą zostać zmuszeni do jego aresztowania⁵⁵.

W tych okolicznościach opuścił on rodzinną wieś i wyjechał do Białegostoku. W Białymstoku nawiązał kontakt z Chwiedaram Iljaszewiczem oraz przybyłym z Pragi Włodzimierzem Tamaszczykiem. Należeli oni do głównych organizatorów białoruskiego życia społeczno-politycznego w Białymstoku podczas okupacji niemieckiej. Tego okresu jego życia nie sposób jednoznacznie określić, w szczególności zaangażowania Czarnieckiego w działalność Komitetu Białoruskiego (Biełaruski Kamitet) w Białymstoku i późniejszego Białoruskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego (powszechnie używano nazwy: Biełaruskaje Abjednannie). W drugiej połowie 1941 r., jak wynika z relacji bezpośredniego świadka rozmowy M. Czarnieckiego z Ch. Iljaszewiczem, M. Czarniecki miał stwierdzić, że nie będzie nawiązywał kontaktów z Niemcami ze względu na ich działania, przede wszystkim w kwestii żydowskiej⁵⁶. Również inny świadek ówczesnych wydarzeń, znany poeta Masiej Siadniou, przybyły do Białegostoku w połowie 1943 r. (pracował w redakcji „Nowaj Darohi”), stwierdza, że podczas rozmów Iljaszewicza z Tamaszczykiem często padało imię Mikołaja Czarnieckiego, jednak z rozmów tych odniósł wrażenie, że chcieli oni, aby był on bardziej aktywny⁵⁷. Z zachowanych i dostępnych materiałów wynika jednak, że Mikołaj Czarniecki w powołanym Białymstoku w połowie 1943 roku BZND (Biełaruskaje Abjednannie) był sekretarzem (przewodniczył Ch. Iljaszewicz)⁵⁸. Pow-

⁵² Relacja Anatola Czarnieckiego.

⁵³ Relacja Anatola Czarnieckiego.

⁵⁴ Relacja Anatola Czarnieckiego.

⁵⁵ Relacja Anatola Czarnieckiego.

⁵⁶ Relacja Anatola Czarnieckiego.

⁵⁷ List Masieja Siadniowa do autora z 10.04.1997 roku.

⁵⁸ *Друг і Усебеларускі Кангрэс*, выд. Беларускай Цэнтральнай Рады, Мюнхэн 1954. W tym wydawnictwie o charakterze źródłowym na zdjęciu podpisanym „Уп-

szechnie znana była jego wrogość wobec Niemców. Naoczny świadek tak pisał o jego stosunku do hitlerowców: „Nienawiść jego do nazistów była nadzwyczajna. Iść z im po ulicy było niebezpiecznie, bo jak tylko zobaczył Niemców w mundurach, to nie mógł się powstrzymać od ostrych uwag. Mówiono jemu: doktorze, bądźcie ostrożnym, mogą przecież usłyszeć. A on odpowiadał: a niech ich licho, nie mogę powstrzymać się, oni są nieludscy, kiedy ich widzę to nie dobrze mi się robi”⁵⁹.

W tym okresie mieszkał w Białymstoku, z tym że był bardzo częstym gościem u siostry ciotecznej (z domu Szeremeta), która mieszkała wraz z córką we wsi Hołówki koło Juchnowca (prawdopodobnie również i tam czasowo mieszkał). Była ona właścicielką niewielkiego ok. 60 hektarowego folwarku, zakupionego przez jej rodziców⁶⁰. Jej mąż przed wojną był nauczycielem, oficerem rezerwy. Zmobilizowany do wojska nie powrócił do domu, trafił do niewoli radzieckiej. Będąc częstym gościem siostry Czarniecki zetknął się z jej sąsiadami, Polakami. Siostra wielokrotnie odwiedzała siedzibę Komitetu Białoruskiego w Białymstoku, a podczas jednej z wizyt powiedziała tak: „Znów pokłóciłam się z Mikołajem. Pojechałam z im do krewnych mojego męża. Prosiłam jego o to, ponieważ samej z parobkiem jakoś strasznie jechać przez las. Cały wieczór rozmawiał on po białorusku, kłócił się z nimi i udawał, że tutaj nigdy nie będzie Polski, tylko Białoruś. Wśród Polaków było kilku byłych oficerów. Boję się o niego. Porozmawiajcie z nim, bo mnie się nie słucha. Potem pytam się doktora, jak tam było w gościach u Polaków. On odpowiedział: zwyczajna rzecz! Znasz ich — my Polacy, bo jesteśmy katolikami. Jeszcze za 20 lat i Szeremeci, z którego rodu pochodzi moja mama, na moja hańbę staną się Polakami. Nawet strach mi o tym nawet pomyśleć”⁶¹. Ta bezkompromisowa postawa, stanowcza obrona swoich przekonań nie była do zaakceptowania przez Polaków, z którymi się stykał. Późną jesienią 1943 r. lub na początku 1944 r., w nocy doszło do napadu grupy zbrojnej, której członkowie rozmawiali po polsku, na dom jego siostry w Hołówkach. Po dokonaniu zniszczeń w mieszkaniu, na pastnicy uprowadzili Mikołaja Czarnieckiego⁶². Próby jego odnalezienia nie powiodły się⁶³. Wiosną 1944 roku zostały od-

рава Беларускага Аб’яднання ў Беластоку”, s. 7, znajduje się Mikołaj Czarniecki z adnotacją: sekretarz.

⁵⁹ Прыяцель, Др. Микола...

⁶⁰ Relacja Anatola Czarnieckiego.

⁶¹ Прыяцель, Др. Микола...

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże. Tak relacjonował naoczny świadek tych wydarzeń: „Wszystkie nasze starania o jego odnalezienie były daremnymi. Niemcy, także nic nie uczynili, aby odnaleźć winowajców. Nawet wtedy, kiedy ta sama banda dokonała napadu na Niemców i gestapo dokonało rewizji w domu jednego z bandytów i znalazło jego portfel z dokumentami. Bandytów i tak wypuszczono”.

nalezione jego zwłoki w jednej z podbiałostockich wsi⁶⁴. Ciało było zmasakrowane, ręce związane drutem kolczastym, natomiast nogi były odrażbane⁶⁵. Pogrzeb doktora Mikołaja Czarnieckiego odbył się w kwietniu lub maju 1944 roku na prawosławnym cmentarzu w Białymstoku-Wygodzie. Skromna mogiła znajduje się nieopodal cerkwi cmentarnej, po prawej stronie od głównej alei. Na metalowej tablicy, wypisanej w języku białoruskim, widnieje data śmierci: 19 stycznia 1944 roku oraz napis: „Няхай Табе будзе лёгкай Родная Зямелька”.

⁶⁴ Relacja jego chrześniaczki Agrypiny Bójko. Twierdzi ona, że ciało zamordowanego zostało odnalezione w miejscu, które zlokalizowała jego siostra cioteczna na podstawie snu.

⁶⁵ Прыяцель, *Др. Микола...*, „Беларус”, № 3 (5), 1951, с. 2; Relacja Anatola Czarnieckiego, na podstawie przeczytanego przez niego w 1944 roku tekstu zamieszczonego w białostockiej gazecie „Новая Дарога”. Nie udało się tego numeru gazety odnaleźć w zbiorach bibliotecznych lub prywatnych.